

BISERICILE CU STATUT DE MONUMENT ISTORIC DIN R. MOLDOVA ÎNTRE PROPRIETATE DE STAT ȘI AVERE ECLEZIASTICĂ

Iulian RUSANOVSCI, doctor în drept, lector universitar (ORCID: 0000-0002-6066-1762)

CHURCHES WITH HISTORICAL MONUMENT STATUS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA: BETWEEN STATE OWNERSHIP AND ECCLESIASTICAL PROPERTY

The article examines the difficulties faced by religious communities under the Metropolis of Moldova (Russian Patriarchate) in their process of joining the Metropolis of Bessarabia (Romanian Patriarchate), within the context of Law no. 125/2007. The main obstacle is related to property rights over historical ecclesiastical buildings. An example is the 2003 case where the property rights of the community in Camencea were registered under the name of the Metropolis of Moldova. In 2002, the government in Chișinău adopted Decision no. 740 to prevent the legalization of the Metropolis of Bessarabia's places of worship. The decision was challenged in the Constitutional Court, which suspended the examination of the constitutionality of the normative act.

Keywords: Metropolis of Moldova, Metropolis of Bessarabia, Law no. 125/2007, property rights, Decision no. 740.

Articolul examinează dificultățile întâmpinate de comunitățile religioase din Mitropolia Moldovei (Patriarhia Rusă) în procesul de aderare la Mitropolia Basarabiei (Patriarhia Română), în contextul Legii nr. 125/2007. Principalul obstacol este legat de drepturile de proprietate asupra clădirilor ecleziastice istorice. Un exemplu este cazul din 2003, când dreptul de proprietate al comunității din Camencea a fost intabulat pe numele Mitropoliei Moldovei. În 2002, Guvernul de la Chișinău a adoptat Hotărârea nr. 740 pentru a împiedica legalizarea edificiilor de cult ale Mitropoliei Basarabiei. Hotărârea a fost contestată la Curtea Constituțională, care a sistat examinarea constituționalității actului normativ.

Cuvinte cheie: Mitropolia Moldovei, Mitropolia Basarabiei, Legea nr. 125/2007, drepturi de proprietate, Hotărârea nr. 740.

Introducere

Pe parcursul ultimilor 3 ani am studiat chestiunea aderării unor comunități religioase din jurisdicția Mitropoliei Întregii Moldove (Patriarhia Rusă) în sânul Mitropoliei Basarabiei (Patriarhia Română). Deși Legea nr. 125/2007 *privind libertatea de conștiință, de gândire și de religie*¹ permite oricărei comunități religioase retragerea liberă din cultul de care a aparținut anterior și aderarea la alt cult, în practică sta-

1 https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=107318&lang=ro

tul a creat pârghii prin care Mitropolia Moldovei este în stare să împiedice în orice moment acest proces. Cea mai importantă pârghie prin care Patriarhia Rusă, prin intermediul Mitropoliei Întregii Moldove, se opune acestui proces istoric, o constituie chestiunea drepturilor de posesie, folosință și proprietate asupra construcțiilor ecleziastice cu statut de monument istoric, edificate preponderent în perioada țaristă și cea interbelică.

Spre exemplu, în anul 2003, Comunitatea Religioasă „Sfântul Mare Mucenic Gheorghe” din satul Camencea, raionul Orhei s-a adresat cu o cerere către oficiul cadastral Orhei pentru a înregistra dreptul de folosință și proprietate asupra construcției ecleziastice (biserica din sat) pe care a construit-o în 1926, însă registratorul cadastral a intabulat dreptul de proprietate direct pe numele Mitropoliei Întregii Moldove, parte a Patriarhiei Ruse, contrar legislației în vigoare. Pe parcursul anului 2023, după ce această comunitate religioasă a aderat la Mitropolia Basarabiei, a fost acționată în judecată de Mitropolia Întregii Moldove pentru a evacua biserica din sat, fapt pentru care a fost inițiată o acțiune în rectificare.

Pe lângă faptul că Ministerul Culturii are o poziție pasivă în aceste procese de judecată, refuzând să depună cel puțin referință sau să își revendice dreptul de proprietate asupra bunului, în urma analizei documentelor de arhivă și a legislației sovietice, am observat că în perioada sovietică nu a existat o naționalizare *de jure* a edificiilor de cult, cu alte cuvinte: a bisericilor care astăzi au statut de monumente istorice. În fond, dacă aceste imobile nu au fost naționalizate iar R. Moldova nu s-a declarat succesoare a URSS atunci când a adoptat Declarația de Independență și Constituția din 1994, atunci statul nu putea să își aroge dreptul de proprietate asupra bisericilor respective ci dimpotrivă, ar trebui să identifice soluții prin care să recunoască dreptul de proprietate în favoarea comunităților religioase care au edificat din surse proprii edificiile cu statut de monument istoric ecleziastic.

Acțiunile abuzive ale Guvernului de la Chișinău. La 11 iunie 2002, Guvernul condus de Vasile Tarlev a adoptat Hotărârea nr. 740 *cu privire la edificiile și locașurile de cult*,² publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 79-81/838 din 20 iunie 2002. Hotărârea în speță anticipa admiterea în legalitate, sub presiune internațională, a Mitropoliei Basarabiei, ca urmare a Hotărârii CtEDO din 13 decembrie 2001 (definitivă din 27 martie 2002)³. Scopul nedeclarat al Hotărârii de Guvern nr. 740/2002 era și rămâne împiedicarea comunităților ortodoxe de a părăsi Mitropolia Moldovei care se supune canonic Patriarhiei Ruse și de a reveni, cu tot cu edificiile de cult, în jurisdicția canonică a Mitropoliei Basarabiei.

După cum se știe, Hotărârea CtEDO în dosarul *Mitropolia Basarabiei și alții vs. Moldova* a devenit definitivă la 27 martie 2002, iar Mitropolia Basarabiei a fost înregistrată legal la 30 iulie 2002 (limita fixată de Consiliul Europei fiind 31 iulie 2002: Recomandarea APCE nr. 1554 din 24 aprilie 2002 „Funcționarea instituțiilor demo-

2 https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=31451&lang=ro

3 <http://www.lhr.md/wp-content/uploads/files/despre.noi/publicatii/vol.1.hot.dec.cedo.2009.pdf>

cratice în Moldova”), interval care cuprinde, aproape la limită, și data de 11 iulie 2002. De reținut că, în paragraful 105 al Hotărârii sale în speța *Mitropolia Basarabiei și alții vs. Moldova*, CtEDO a apreciat: „În cazul în speță, Curtea notează că, nefiind recunoscută, Biserica petiționară nu-și poate desfășura activitatea. În particular, preoții săi nu pot sluji, membrii săi nu se pot reuni pentru a-și practica religia și, fiind lipsită de personalitate juridică, aceasta nu poate beneficia de protecția juridică a patrimoniului său.”

În acest sens, cunoscându-se că în cei zece ani cât a activat forțat în afara recunoașterii legale, Mitropolia Basarabiei crease un important patrimoniu profan și sacru (edificii și locașuri de cult) nelegalizat pe motivul neconferirii personalității juridice, Hotărârea nr. 740/2002 constituie o măsură pripită de împiedicare, cel puțin parțială, a legalizării de către Mitropolia Basarabiei a propriilor sale edificii sau locașuri de cult până la înregistrarea ei legală.

Hotărârea Guvernului nr. 740/2002 a fost contestată la Curtea Constituțională a Republicii Moldova, care, în urma parității de voturi (3:3) a sîstat examinarea constituționalității actului normativ. În acest sens, Curtea Constituțională a adoptat Hotărârea nr. 1 din 16 ianuarie 2007, o opinie separată a fost formulată de către președintele Curții Constituționale, Victor Pușcaș, judecătorul raportor Mircea Iuga și judecătorul Curții Constituționale Ion Vasilati.

Hotărârea Guvernului nr. 740 nu este conformă cu prevederile Constituției Republicii Moldova, care, în alineatul 2 al articolului 102 *Actele guvernului*, indică asupra faptului că „*Hotărârile se adoptă pentru organizarea executării legilor*”. În speță, Hotărârea Guvernului nr. 740/2002 nu este adoptată realmente pentru executarea vreunei legi în vigoare, chiar dacă unele legi sunt invocate formal în preambulul hotărârii. Hotărârea Guvernului nr. 740/2002 deschide calea pentru posibile ingerințe, abuzuri de putere și tratamente discreționare sau arbitrare din partea administrației publice locale și centrale de stat, și nu oferă suficiente garanții împotriva unor asemenea abuzuri. Hotărârea Guvernului nr. 740/2002 nu răspunde criteriilor de neutralitate și imparțialitate pe care statul este obligat să le respecte în raport cu toate cultele religioase din spațiul său de jurisdicție, așa cum stabilește vasta jurisprudență a Curții Europene a Drepturilor Omului.

Se cuvine să mai arătăm că Hotărârea Guvernului nr. 740/2002 se înscrie pe aceeași linie cu un alt act normativ adoptat de Guvernul *Vasile Tarlev I*, și anume Hotărârea nr. 1008 din 26 septembrie 2001, prin care erau aprobate modificările introduse în Statutul Bisericii Ortodoxe din Moldova (Mitropolia Moldovei), aceasta fiind atunci proclamată cu de la sine putere „succesoare juridică a Mitropoliei Basarabiei”. Hotărârea de Guvern nr. 1008 din 26.09.2001⁴ a fost invocată de CtEDO în Hotărârea sa pronunțată în speța *Mitropolia Basarabiei și alții vs. Moldova* (paragraful 42). La 14 aprilie 2004 Colegiul lărgit al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova a menținut hotărârea Curții Supreme de Justiție din 31 martie 2004 în partea referi-

4 https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=105168&lang=ro#

toare la anularea HG nr. 1008/2001. Aceasta din urmă fusese adoptată cu puțin timp înainte de audierile ținute la CtEDO în data de 2 octombrie 2001 și fusese concepută ca mijloc de blocare a Mitropoliei Basarabiei în demersurile sale de revendicare în instanțele judecătorești ale Republicii Moldova a drepturilor de proprietate asupra bunurilor (inclusiv edificiilor și locașurilor de cult) spoliaste în perioada regimului totalitar comunist de ocupație.

De asemenea, prin intermediul Hotărârii de Guvern 740/2002 a fost stabilită și lista edificiilor de cult care au statut de monumente ocrotite de stat, conform Registrului monumentelor Republicii Moldova ocrotite de stat, aprobat prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr.153-XII din 22 iunie 1993⁵, în condițiile în care această listă nu fusese anterior publicată în Monitorul Oficial. Aici trebuie de menționat că toate edificiile de cult din RSSM au fost naționalizate de puterea sovietică la scurt timp după ocuparea estului României în 1944, iar după declararea independenței de către R. Moldova, aceste edificii de cult au rămas abuziv în proprietatea statului, fiind transmise tacit în folosința comunităților religioase.

Atitudinea Ministerului Culturii și a executivului față de abuzurile Patriarhiei Ruse în R. Moldova.

La 4 ianuarie 2003 între Ministerul Culturii de la Chișinău și Mitropolia Moldovei a fost semnat în mod ilegal **contractul de colaborare privind protecția și utilizarea monumentelor ecleziastice de istorie și cultură**, în care se menționează transmiterea în folosință a parohiilor Mitropoliei Moldovei a edificiilor ecleziastice cu statut de monument protejat, înscrise în Registrul monumentelor Republicii Moldova ocrotite de stat și declarate monumente de istorie și cultură, conform Hotărârii Parlamentului nr. 1531 din 22 iunie 1993 pentru punerea în aplicare a Legii privind ocrotirea monumentelor.

Ulterior, la 10 septembrie 2008, a fost încheiat un alt contract între Ministerul Culturii și Turismului și Mitropolia Moldovei, prin care acesteia i-au fost transmise în folosință 21 de mănăstiri pe un termen de 50 de ani.

Deși cultele religioase sunt separate de stat, egale în fața legii și a autorităților publice, fiind interzisă discriminarea unui cult în defavoarea altuia, Ministerul Culturii a semnat contractele de colaborare cu Mitropolia Moldovei la 4 ianuarie 2003 și cel din 10.09.2008 în mod absolut ilegal și discriminatoriu, tratând inechitabil Mitropolia Basarabiei prin faptul că a transmis în folosință Mitropoliei Moldovei toate lăcașele de cult cu statut de monument istoric, unele fiind folosite la acea dată de către Mitropolia Basarabiei.

Ilegalitatea acestui contract este determinată și de faptul că până astăzi nu există nici un act normativ prin care edificiile de cult cu statut de monument istoric să fie transmise în gestiunea Ministerului Culturii de către statul R. Moldova și să-i acorde acestuia dreptul de a semna contracte de dare în folosință a lăcașurilor de cult. În

5 https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=131512&lang=ro#

temeiul art. 7 alin. 4) din Legea nr. 1530/1993 stabilește că anume: *Consiliile raionale, municipale, orașenești și comunale dispun de monumentele de stat sub formă de bunuri imobile ce se află pe teritoriul raionului, municipiului, orașului sau comunei.*⁶ Concomitent, Hotărârea de Guvern nr. 740/2002 prevede că *Ministerul Culturii va perfecta, în comun cu organele ierarhic superioare ale cultelor religioase, înregistrate pe teritoriul republicii, actele de folosință gratuită a edificiilor de cult cu statut de monumente ocrotite de stat (specificate în anexă) în care funcționează părțile componente ale cultelor respective.* Această disconcordanță legislativă crează premisele unor discriminări față de comunitățile religioase dar și față de cultele religioase amintite mai sus și expun comunitățile religioase care vor să adere la Mitropolia Basarabiei la un șantaj continuu din partea Mitropoliei Moldovei care are semnat cu Ministerul Culturii (sic) contractele de colaborare din 2003 și 2008 privind darea în folosință gratuită a tuturor lăcașurilor de cult cu statut de monument istoric. De asemenea, prin scrisoarea nr. 08/5-09/1334 din 28.06.2022 Ministerul Culturii a reconfirmat faptul că **nu are competența de a dispune** de lăcașurile de cult cu statut de monument istoric și că va iniția procedura de identificare a soluției *optime* de modificare a cadrului legal care ar permite Ministerului Culturii de a transmite în folosință monumentele ocrotite de stat care nu se află în administrarea altor organe de stat.

Deși „**contractele de colaborare**” nu pot constitui temei de înscriere a unor drepturi în Registrul Bunurilor Imobile, Mitropolia Moldovei și-a înscris parțial⁷ și abuziv dreptul de folosință asupra edificiilor de cult cu statut de monument istoric pentru a putea preveni trecerea propriilor comunități religioase sub jurisdicția Mitropoliei Basarabiei. Spre exemplu, comunitatea religioasă Biserica cu hramul „Sf. Împărați Constantin și Elena” din s. Filipeni, r-nul Leova a aderat la Episcopia Basarabiei de Sud (Mitropolia Basarabiei) în septembrie 2020, iar după încheierea acestui proces și obținerea extrasului și statutului în redacție nouă, s-a adresat Serviciului Cadastral Leova cu o solicitare de a efectua modificări în Registrul Bunurilor Imobile (RBI) în vederea excluderii sintagmei „*Mitropolia Moldovei*” de la subcapitolul III unde este înregistrat dreptul de folosință al comunității asupra lăcașului de cult cu statut de monument istoric.

Pe lângă faptul că Serviciul Cadastral Leova a refuzat să efectueze aceste modificări legitime, a anunțat Mitropolia Moldovei despre existența acestei solicitări, iar la finele lunii octombrie ultima a depus plâgere la Inspectoratul de Poliție Leova cu privire la faptul că edificiul de cult cu statut de monument istoric din satul Filipeni ar fi folosit ilegal de comunitatea religioasă Biserica cu hramul „Sf. Împărați Constantin și Elena” din s. Filipeni din cadrul Mitropoliei Basarabiei (după aderare) în încercarea de a pune presiuni asupra preotului Jean Goreanu de a renunța la aderarea la Episco-

6 https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=133730&lang=ro#

7 Nu toate oficiile cadastrale au acceptat să înscrie în Registrul bunurilor imobile *Mitropolia Moldovei* în subcapitolul III, deoarece HG 740/2002 face referire la faptul că doar Comunitățile Religioase pot beneficia de acest drept de folosință, nu și cultele religioase din care acestea fac parte.

pia Basarabiei de Sud. Între timp, la 3 octombrie 2020, Mitropolia Moldovei a încercat prin intermediul vicarului episcopiei de Cahul să îl alunge pe preotul Jean Goreanu din Biserica „Sf. Împărați Constantin și Elena” și să numească un alt preot docil Mitropoliei Moldovei. Aceste evenimente s-au petrecut lângă curtea Bisericii unde s-au adunat peste 300 de enoriași și primari din satele vecine care au alungat reprezentanții Mitropoliei Moldovei din localitate.⁸ La scurt timp, Mitropolia Moldovei i-a interzis formal preotului Jean Goreanu să mai slujească în calitate de preot, însă această interdicție este caducă, deoarece la data emiterii, Jean Goreanu nu mai era preot în cadrul Mitropoliei Moldovei.

Dacă acest incident a avut un final fericit datorită solidarității credincioșilor, totuși foarte multe comunități religioase ezită să adere la Mitropolia Basarabiei tocmai din cauza faptului că preoții pot fi caterisiți peste noapte și șantajați prin organele de forță și schimbarea cheii de la ușa Bisericii.

Trebuie de amintit și faptul că atunci când o comunitate religioasă aderă de la Mitropolia Moldovei la Mitropolia Basarabiei se impune de multe ori modificarea denumirii (în cazul când în denumire se regăsește sintagma „Mitropolia Moldovei”) prin publicarea unui anunț în Monitorul Oficial. Cu părere de rău, există unii anagajați ai acestei instituții care raportează imediat Mitropoliei Moldovei existența unor astfel de anunțuri, înainte ca ele să iasă de sub tipar. Spre exemplu, preotul din s. Cobușa Nouă — Nicolai Goreanu — a depus în februarie 2021 o cerere de publicare în Monitorul Oficial a anunțului privind schimbarea denumirii Comunității Religioase Biserica cu hramul „Nașterea Maicii Domnului” din cadrul Mitropoliei Moldovei în *Comunitatea Religioasă Parohia Ortodoxă Română Nașterea Maicii Domnului din s. Cobusca Nouă, r. Anenii Noi din cadrul Mitropoliei Basarabiei*. A doua zi, preotul Nicolai Goreanu a fost telefonat de conducerea Mitropoliei Moldovei și i s-a cerut să renunțe în decurs de câteva ore la aderarea la Mitropolia Basarabiei prin retragerea cererii de publicare a anunțului în Monitorul Oficial sub riscul caterisirii pe parcursul aceleiași zile.

În aceste circumstanțe, posibilitatea cea mai eficientă de a garanta un climat cu adevărat liber, egal și nediscriminatoriu în procesul de aderare a comunităților religioase la un alt cult religios decât cel din care fac parte, o reprezintă modificarea HG nr. 740/2002 sau denunțarea Contractului de colaborare semnat de Ministerul Culturii cu Mitropolia Moldovei la 4 ianuarie 2003 și cel din 10.09.2008, prin care au fost transmise ilegal în folosința Mitropoliei Moldovei toate lăcașurile de cult cu statut de monument istoric (cca 600 unități).

Respectiv, în februarie-martie 2022 ne-am adresat unor deputați PAS (partidul care deține majoritatea parlamentară) cu o solicitare în vederea identificării unor soluții legale și a depășirii acestor lapsusuri normative. Discuțiile publice au implicat și organizarea unei mese rotunde cu reprezentanții Ministerului Culturii, care într-

8 <https://www.publika.md/scandal-la-biserica-din-filipeni-preotul-ioan-pus-sa-aleaga-intre-biserica-si-primarie-3085568.html>

un final au refuzat să modifice HG nr. 740/2002 și să semneze acorduri de dare în folosință a edificiilor de cult cu statut de monument istoric direct cu fiecare comunitate religioasă în parte care va solicita acest lucru, și desigur a refuzat să denunțe unilateral Contractul ilegal din 4 ianuarie 2003, pe motiv că „*așteaptă soluția instanței de judecată*”. Totuși, cel mai important motiv care a stat la baza acestei poziții inerte a Ministerului Culturii a fost faptul că ei nu-și doresc ca în aceste vremuri de criză să *deranjeze* Mitropolia Moldovei deoarece ultima este *o forță*, iar aceste acțiuni ar putea avea consecințe electorale negative.

***Instanțele de judecată examinează legalitatea
Contractului de colaborare din 04.01.2003
și a celui din 10.09.2008 de peste 12 ani.***

La 06 iulie 2010, Mitropolia Basarabiei și Exarhatul Plaiurilor a depus cerere de chemare în judecată împotriva Ministerului Culturii și Turismului (începând cu data de 26 iulie 2017, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării) cu privire la anularea contractului de colaborare privind protecția și utilizarea monumentelor ecleziastice de istorie și cultură din 04 ianuarie 2003, încheiat între Ministerul Culturii și Mitropolia Moldovei.

În motivarea acțiunii, reclamanta Mitropolia Basarabiei și Exarhatul Plaiurilor a relatat că prin hotărârea din 22 decembrie 2009 a Curții de Apel Chișinău, devenită irevocabilă, Ministerul Culturii și Turismului a fost obligat să furnizeze informația completă referitoare la faptul dacă vreun cult religios a solicitat de a încheia un contract de folosință și dacă a încheiat un asemenea contract în privința tuturor locașurilor de cult înscrise în Hotărârea Guvernului nr. 740 din 11 iunie 2002 cu privire la edificiile și locașurile de cult, precum și să furnizeze copiile acestor contracte administrative.

Atragem atenția că prin contractual încheiat între Ministerul Culturii și Turismului și Mitropolia Moldovei la 10 septembrie 2008, acesteia i-au fost transmise în folosință 21 de mănăstiri pe un termen de 50 de ani, fără ca Ministerul să respecte procedura legală de transmitere a acestor bunuri și fără a verifica dacă aceste bunuri se află în posesia Mitropoliei Moldovei, contractul fiind lovit de nulitate în temeiul art. 2 din Legea contenciosului administrative nr. 793/2000.

Deși Mitropolia Basarabiei a solicitat la 11 mai și 10 iunie 2010 Ministerului Culturii și Turismului să furnizeze informația oficială ce a stat la baza întocmirii acestor contracte și să le anuleze ca fiind lovite de nulitate, acesta din urmă a refuzat să satisfacă respectivele cerințe legale.

La 17 februarie 2012, reclamanta Mitropolia Basarabiei și Exarhatul Plaiurilor a depus cerere de chemare în judecată în fața instanței de fond (pe atunci Curtea de Apel Chișinău), solicitând anularea acestor contracte și obligarea Ministerului Culturii și Turismului de a prezenta informația care a stat la baza semnării contractelor.

Prin hotărârea din 24 mai 2012 a Curții de Apel Chișinău, a fost respinsă ca neîntemeiată cererea de chemare în judecată înaintată de Mitropolia Basarabiei împotriva Ministerului Culturii și Bisericii Ortodoxe din Moldova — Mitropolia Moldovei cu

privire la anularea contractului de colaborare din 04 ianuarie 2003 și a contractului de transmitere în folosință și obligație de protecție a mănăstirilor monumente de istorie și cultură de importanță națională din 10 septembrie 2008, precum și furnizarea informației privind materialele de lucru ce au stat la baza acestor contracte administrative.

Prin decizia din 30 ianuarie 2013 a Curții Supreme de Justiție, a fost admis recursul declarat de Biserica Creștină Ortodoxă Autonomă Locală Mitropolia Basarabiei în cadrul Patriarhiei Române, casată integral hotărârea din 24 mai 2012 a Curții de Apel Chișinău și trimisă cauza spre rejudecare după competență la Judecătoria Buiucani, mun. Chișinău.

Prin hotărârea din 19 decembrie 2014 a Judecătoriei Buiucani, mun. Chișinău, a fost respinsă ca neîntemeiată și tardivă cererea de chemare în judecată înaintată de Mitropolia Basarabiei și Exarhatul Plaiurilor împotriva Ministerului Culturii și Bisericii Ortodoxe din Moldova „Mitropolia Moldovei” cu privire la anularea contractului de colaborare din 04 ianuarie 2003 și a contractului de transmitere în folosință și obligație de protecție a mănăstirilor monumente de istorie și cultură de importanță națională din 10 septembrie 2008.

Prin decizia din 17 mai 2016 a Curții de Apel Chișinău, a fost admis apelul declarat de Mitropolia Basarabiei și Exarhatul Plaiurilor și casată hotărârea din 19 decembrie 2014 a Judecătoriei Buiucani, mun. Chișinău, în partea acțiunii privind anularea contractului de colaborare din 04 ianuarie 2003. În această parte, a fost emisă o nouă hotărâre, prin care a fost admisă parțial cererea de chemare în judecată și s-a declarat nul contractul de colaborare din 04 ianuarie 2003, în partea ce se referă la edificiile de cult care au statut de monumente ocrotite de stat, conform Registrului monumentelor Republicii Moldova, aprobat prin Hotărârea Parlamentului nr. 1531 din 22 iunie 1993, pentru punerea în aplicare a Legii privind ocrotirea monumentelor, și se află în posesia parohiilor din cadrul Mitropoliei Basarabiei și Exarhatului Plaiurilor. În rest, a fost respinsă cererea de chemare în judecată privind anularea contractului de colaborare din 04 ianuarie 2003 și menținută hotărârea din 19 decembrie 2014 a Judecătoriei Buiucani, mun. Chișinău, în partea respingerii cerințelor privind anularea contractului de transmitere în folosință și obligație de protecție a mănăstirilor monumente de istorie și cultură de importanță națională din 10 septembrie 2008, precum și furnizarea materialelor de lucru.

Prin decizia din 18 ianuarie 2017 a Curții Supreme de Justiție, a fost admis recursul declarat de Mitropolia Basarabiei și Exarhatul Plaiurilor, casată decizia din 17 mai 2016 a Curții de Apel Chișinău și remisă cauza spre rejudecare la Curtea de Apel Chișinău, în alt complet de judecători.

Prin decizia din 14 decembrie 2017 a Curții de Apel Chișinău, a fost admis apelul declarat de Mitropolia Basarabiei și Exarhatul Plaiurilor și casată hotărârea din 19 decembrie 2014 a Judecătoriei Buiucani, mun. Chișinău, în partea respingerii ca tardivă a cererii de chemare în judecată. În această parte, a fost emisă o nouă hotărâre, prin care a fost respinsă ca neîntemeiată cererea de chemare în judecată.

În rest, a fost menținută hotărârea din 19 decembrie 2014 a Judecătoriei Buiucani, mun. Chișinău.

Prin decizia din 30 mai 2018 a Curții Supreme de Justiție, au fost admise recursurile declarate de Mitropolia Basarabiei și Exarhatul Plaiurilor și de Biserica Ortodoxă din Moldova „Mitropolia Moldovei“. A fost casată decizia din 14 decembrie 2017 a Curții de Apel Chișinău și restituită cauza spre rejudecare la Curtea de Apel Chișinău, în alt complet de judecată.

Prin decizia din 22 noiembrie 2018 a Curții de Apel Chișinău, a fost respins apelul declarat de Mitropolia Basarabiei și Exarhatul Plaiurilor și menținută hotărârea din 19 decembrie 2014 a Judecătoriei Buiucani, mun. Chișinău.

La 21 ianuarie 2019, Mitropolia Basarabiei și Exarhatul Plaiurilor a declarat recurs împotriva deciziei din 22 noiembrie 2018 a Curții de Apel Chișinău, iar prin decizia din 26 iunie 2019 a Curții Supreme de Justiție, a fost casată integral decizia din 22 noiembrie 2018 a Curții de Apel Chișinău și restituită cauza spre rejudecare la Curtea de Apel Chișinău.

Prin decizia din 30 decembrie 2020 a Curții de Apel Chișinău, a fost admis apelul declarat de Mitropolia Basarabiei și Exarhatul Plaiurilor, casată hotărârea din 19 decembrie 2014 a Judecătoriei Buiucani, mun. Chișinău, și emisă o nouă hotărâre, prin care cererea de chemare în judecată a fost admisă parțial. S-a declarat nul contractul de colaborare privind protecția și utilizarea monumentelor eclesiastice de istorie și cultură, încheiat la 04 ianuarie 2003, între Ministerul Culturii și Înalt Pre Sfinția Sa Vladimir (Cantarean) Mitropolitul Chișinăului și a Întregii Moldove. S-a declarat nul contractul de transmitere în folosință și obligație de protecție a mănăstirilor monumente de istorie și cultură de importanță națională, încheiat la 10 septembrie 2008 între Ministerul Culturii și Turismului și Mitropolia Chișinăului și a Întregii Moldove.

Pentru a pronunța această decizie, instanța de apel a reținut, că prima instanță s-a referit la tardivitatea depunerii cererii prealabile și nu a cererii de chemare în judecată. Or, prin răspunsul Ministerului Culturii nr. 03-09/1670 din 10 iunie 2010, Mitropoliei Basarabiei și Exarhatului Plaiurilor i-a fost comunicată respingerea cererii prealabile, aceasta fiind examinată în fond (f.d. 14, vol. I). Astfel, instanța de apel a notat, că Ministerul Culturii nu a invocat la etapa respectivă tardivitatea cererii prealabile depuse de Mitropolia Basarabiei și Exarhatul Plaiurilor. Or, asupra tardivității cererii prealabile, urmează să se expună doar organul administrativ căruia i s-a adresat cererea prealabilă, la etapa soluționării acesteia, în cadrul judecării acțiunii de contencios administrativ instanța de judecată urmând a se expune numai asupra termenului prevăzut de art. 17 a Legii contenciosului administrativ, ce ține de termenul de adresare în judecată.

Instanța de apel a constatat, că la încheierea contractului de colaborare din 04 ianuarie 2003, cât și la încheierea contractului de transmitere în folosință și obligație de protecție a mănăstirilor monumente de istorie și cultură de 8 importanță națională din 10 septembrie 2008, nu a fost respectată procedura stabilită de pct. 4 din hotărârea Guvernului nr. 740 din 11 iunie 2002. Or, Ministerul Culturii urma să perfecte-

ze contractele respective în comun cu toate organele ierarhic superioare ale cultelor religioase, înregistrate pe teritoriul republicii, actele de folosință gratuită a edificiilor de cult cu statut de monumente ocrotite de stat, inclusiv și cu Mitropolia Basarabiei, statutul căreia a fost înregistrat la 30 iulie 2002.

Ministerul Culturii nu a prezentat probe pertinente și concludente în confirmarea respectării procedurii stabilite de pct. 4 din Hotărârea Guvernului nr. 740 din 11 iulie 2002, nu a informat Mitropolia Basarabiei despre intenția încheierii contractului de colaborare. Completul judiciar a menționat, că dreptul de folosință a anumitor bunuri imobile pentru desfășurarea ritualurilor constituie un element important pentru orice cult religios, deoarece constituie locul unde enoriașii cultului sau părții componente se pot aduna și participa la activitățile cultului religios. Prin urmare, autoritățile statului trebuie să aibă un comportament similar, egal pentru toate cultele religioase, iar obligația de neutralitate și imparțialitate a acestora este incompatibilă cu faptul încheierii contractului de colaborare din 04.01.2003 și a contractului de transmitere în folosință și protecție a mănăstirilor monumente de istorie și cultură de importanță națională din 10.09.2008 doar cu un singur cult religios — Mitropolia Moldovei, fără a fi determinate în prealabil apartenența edificiilor de cult cu statut de monumente ocrotite de stat față de un anumit sau alt cult religios, fiind totodată ignorat faptul că, la 30 iulie 2002, în temeiul Ordinului nr.1651 a Serviciului de Stat pentru Problemele Cultelor de pe lângă Guvernul Republicii Moldova, era înregistrată Mitropolia Basarabiei, Biserica Creștină Autonomă Locală din cadrul Patriarhiei. Astfel, autoritățile statului au recunoscut același statut de Cult religios atât pentru Mitropolia Basarabiei cât și pentru Mitropolia Moldovei, or ambele din ele au același statut conform legislației.

Instanța de apel a constatat certitudinea faptului că a fost încălcat dreptul Mitropoliei Basarabiei stabilit de pct. 4 din Hotărârea Guvernului nr. 740 din 11 9 iulie 2002, de a participa la încheierea contractului de colaborare privind protecția și utilizarea monumentelor ecleziastice de istorie și cultură.

La 27 ianuarie 2021 și ulterior, la 11 martie 2021, Mitropolia Chișinăului și a Întregii Moldove, a depus cerere de recurs inițial și recurs motivat, prin care a solicitat casarea deciziei din 30 decembrie 2020 cât și a încheierilor Curții de Apel Chișinău din 10 martie 2015, 12 mai 2015 și încheierii protocolare din 12 mai 2015 a Curții de Apel Chișinău.

Prin Decizia nr3ra-389/2021 din 18.10.2021 Curtea Supremă de Justiție a admis în mod abuziv acest recurs și a trimis din nou cauza la rejudecare în instanța de apel invocând motive abstracte precum: *lipsa contractelor administrative la dosar în variantă autenticată, lipsa diligenței pentru înlăturarea erorilor admise de judecățile anterioare, lipsa unei argumentări clare din care să rezulte procesul deliberării și adoptării soluției la care s-a ajuns etc.*

Toate aceste motive nu pot constitui temei de trimitere a unei cauze la rejudecare conform normelor processual civile, însă se pare că instanțele naționale de judecată și în mod special Curtea Supremă de Justiție nu doresc să tranșeze în mod definitive acest litigiu din două motive:

1. Sub aspect legal anularea contractelor semnate între Ministerul Culturii și Mitropolia Moldovei este singura soluție, iar pronunțarea unei hotărâri judecătorești contrarii ar duce în mod cert la o nouă condamnare a R. Moldova la CtEDO;
2. În cazul pronunțării unei hotărâri definitive prin care s-ar anula contractele de transmitere în folosință gratuită a lăcașurilor de cult cu statut de monument istoric în custodia Mitropoliei Moldovei, există riscul ostracizării magistraților în cauză prin implicarea factorului politic.

De fapt, în cadrul acestei cauze contencioase, la un moment dat Ministerul Culturii a prezentat un înscris prin care a recunoscut acțiunea Mitropoliei Basarabiei și implicit a recunoscut ilegalitatea contractelor din n 04 ianuarie 2003 și 10.09.2008, însă la presiunile primului ministru și-a retras această cerere cu o zi înainte de ședința de judecată. Aceste evidențe vorbesc despre existența unei presiuni uriașe exercitate de factori externi, de interese venite din afara țării pentru a-și menține cu orice preț pârgghiile de influență religioasă și politică asupra populației prin intermediul Mitropoliei Moldovei — cult religioas înființat la inițiativa Patriarhiei Ruse.

Curtea de Apel Chișinău a examinat acest dosar în 7 ședințe de judecată, iar prin Decizia din 05.04.2023 a admis cererea de chemare în judecată depusă de Mitropolia Basarabiei și a anulat contractul de colaborare privind protecția și utilizarea monumentelor ecleziastice de istorie și cultură, încheiat la 04 ianuarie 2003, între Ministerul Culturii și Mitropolia Moldovei împreună cu celălalt contract de transmitere în folosință și obligație de protecție a mănăstirilor monumente de istorie și cultură de importanță națională, încheiat la 10 septembrie 2008 între Ministerul Culturii și Turismului și Mitropolia Moldovei.

La rândul său, Mitropolia Moldovei a contestat cu recurs această Decizie a Curții de Apel Chișinău, iar Curtea Supremă a amânat de două ori soluționarea admisibilității recursului.

În practica CtEDO, termenul acceptabil pentru examinarea unei cauze în contencios în fața celor 3 instanțe de judecată este de cel mult 5-6 ani, iar trimiterea cauzelor la rejudecare de către CSJ în repetate rânduri și din diferite motive nu este privită cu ochi buni de către Înalta Curte de la Strasbourg, fiindcă se prezumă lipsa calității actului de justiție. Tergiversarea examinării definitive și irevocabile a acestei cauze timp de peste 12 ani de zile reprezintă o încălcare evidentă a dreptului Mitropoliei Basarabiei la un proces echitabil și la celeritatea procesului, încălcare de care nu este străină nici guvernul de la Chișinău.

Se poate considera R. Moldova proprietar de drept a edificiilor de cult pe care refuză să le retrocede foștilor proprietari?

Chestiunea retrocedării proprietăților Mitropoliei Basarabiei reprezintă o rană deschisă încă din perioada sovietică, pe care autoritățile democratice de după 27.08.1991 au refuzat să o trateze. Deși Parlamentul R. Moldova a adoptat Legea nr.

1225/1992 privind reabilitarea victimelor represiunilor politice,⁹ acest act normativ operează doar cu noțiunea de „*persoană*” nu și cu cea de „*instituție*”, fapt ce nu permite Mitropoliei Basarabiei să permită la retrocedarea legitimă a averilor confiscate în perioada ocupației sovietice.

Statul R. Moldova în mod deliberat a admis acest lapsus legislativ, pentru a nu oferi Mitropoliei Basarabiei oportunitatea firească de a-și redobândi averile confiscate ilegal și în mod implicit lăcașurile sfinte care i-au aparținut în perioada interbelică, orfelinatele de copii, casele de oaspeți, mănăstirile și alte edificii administrative amplasate în mod special în centrul orașului Chișinău (sediul vechii Facultăți de Teologie, Hotelul *Swisse* etc).

După anexarea Basarabiei de URSS, la 28 iunie 1940 și formarea, la 2 august 1940, a RSSM, legislația și prevederile normative sovietice și-au extins acțiunea asupra RSSM. Acțiunea acestor prevederi a încetat după 22 iunie 1941, dar a fost restaurată de autoritățile sovietice în primăvara/vara anului 1944. „Decretul despre restabilirea pe teritoriul Basarabiei a acțiunilor legilor sovietice privind naționalizarea pământului”, emis de Sovietul Suprem al URSS la 15 august 1940, precum și „Decretul despre naționalizarea pe teritoriul Basarabiei a băncilor, întreprinderilor industriale și comerciale, a transportului feroviar și pe apă și a comunicațiilor”, emis de Sovietul Suprem al URSS la aceeași dată, deși nu menționau expres organizațiile, grupurile, comunitățile confesionale, în timp au produs efecte asupra calității de deținător de bunuri a comunităților religioase.

În Rusia Sovietică și apoi în URSS, raporturile dintre cultele religioase și stat au fost reglementate prin decrete, hotărâri și instrucțiuni precum:

1. Decretul Consiliului Comisarilor Poporului din 23 august 1918 despre separarea bisericii de stat și a școlii de biserică;
2. Hotărârea Comitetului Executiv Central din întreaga Rusia și a Consiliului Comisarilor Poporului al RSFSR despre organizațiile religioase din 8 aprilie 1929;
3. Instrucțiunea cu privire la aplicarea legislației despre culte aprobată prin Hotărârea Consiliului pentru Afacerile Cultelor Religioase de pe lângă Consiliul de Miniștri al URSS și a Consiliului pentru Afacerile Bisericii Ortodoxe Ruse de pe lângă Consiliul de Miniștri al URSS din 16 martie 1961 ș.a.

În statul sovietic, comunitățile religioase nu aveau personalitate juridică. Edificiile comunităților religioase se aflau în proprietatea statului, precum și obiectele lor de cult și toate bunurile ce se găseau în biserici. Comunitatea religioasă înregistrată de autoritățile sovietice având minimum 20 de membri cu vârsta de peste 18 ani, putea încheia un contract de folosință a edificiului lăcașului de cult și a obiectelor din lăcaș cu Comitetul executiv raional sau orașenesc.

Investigațiile în fondurile de documentare ale Agenției Naționale a Arhivelor nu au condus la identificarea unui act normativ referitor la naționalizarea

⁹ https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=111731&lang=ro

construcțiilor și a întregului patrimoniu ecleziastic din RSSM. Împuternicitul Consiliului pentru afacerile cultelor religioase pe lângă Consiliul de Miniștri al URSS pentru RSSM recunoștea că nu s-a emis un act în acest sens pentru RSSM. Totuși, documentele oficiale sovietice relevă acțiunea *de facto* a actelor normative curefere la situația confesiunilor, adoptate în URSS în perioada anilor 1918 — sfârșitul anilor 1930, asupra organizațiilor și grupurilor religioase din RSSM în perioada anilor 1941, 1944—1991. Atragem atenția asupra faptului că Hotărârea Comitetului Executiv Central din întreaga Rusie și a Consiliului Comisarilor Poporului al RSFSR despre organizațiile religioase din 8 aprilie 1929, act normativ care a stat la baza reglementării activității organizațiilor religioase până la destrămarea URSS, a fost adoptată de o autoritate statală din RSFSR, dar nu unională și nu a fost extinsă prin lege asupra RSSM.¹⁰ Cu alte cuvinte, RSSM nu a devenit niciodată proprietar de drept asupra construcțiilor ecleziastice, fiindcă lipsește un act translativ de proprietate, iar după destrămarea URSS, R. Moldova avea obligația morală de a înregistra dreptul de proprietate asupra acestor lăcașe de cult pe numele comunităților religioase din localitățile respectiv.

Deși R. Moldova și-a declarat independența la 27 august 1991 față de URSS și nu s-a declarat o succesoare a acestei entități ateiste, totuși statul deține astăzi în proprietate toate lăcașurile de cult confiscate ilegal de bolșevici în 1945. Această stare de lucruri lipsește de substanță art. 31 din Constituție care garantează separația cultelor religioase de stat, în condițiile în care statul gestionează vechile proprietăți ecleziastice și dispune de ele după bunul său plac, în mod arbitrar și cu încălcarea legislației în vigoare.

Care ar fi soluția repunerii în drepturi a comunităților religioase?

În primul rând, considerăm că se impune modificarea punctul 4 din Hotărârea de Guvern nr. 740/2002 în următoarea redacție: *Ministerul Culturii va perfecta, în comun **părțile componente** ale cultelor religioase, înregistrate pe teritoriul republicii, actele de folosință gratuită a edificiilor de cult cu statut de monumente ocrotite de stat (specificate în anexă).*

Modificarea sintagmei „organele ierarhic superioare” cu sintagma „părțile componente” ar asigura legalitatea procesului de aderare și revenire a comunităților religioase de la Mitropolia Moldovei la Mitropolia Basarabiei în condițiile în care fiecare comunitate religioasă va avea dreptul de folosință asupra lăcașului de cult cu statut de monument istoric în baza unui contract semnat direct cu Ministerul Culturii și nu prin intermediul conducătorilor cultului religios. Deținerea unui contract de folosință gratuită semnat direct cu Ministerul Culturii exclude influența negativă a Mitropoliei Moldovei din cadrul Patriarhiei Moscovei asupra comunităților religioase care doresc să revină sub jurisdicția Mitropoliei Basarabiei.

¹⁰ Scrisoarea ANA nr. 01-17/187.

Totuși, această modificare a HG nr. 740/2002 va rămâne inaplicabilă dacă Parlamentul R. Moldova nu va modifica și art. 7 din Legea nr. 1530/1993 privind ocrotirea monumentelor, care în redacția actuală nu permite Ministerului Culturii semnarea contractelor de dare în folosință gratuită a lăcașurilor de cult cu statut de monumente istorice. Respectiv, art. 7 din această Lege trebuie modificat și completat după cum urmează:

4) *Consiliile raionale, municipale, orășenești și comunale dispun de monumentele de stat sub formă de bunuri imobile ce se află pe teritoriul raionului, municipiului, orașului sau comunei, cu excepția lăcașurilor de cult cu statut de monument istoric.*

5) *Ministerul Culturii dispune de lăcașurile de cult cu statut de monument istoric și este în drept să semneze contractile de dare în folosință.*

Această modificare ar oferi pe deplin dreptul Ministerului Culturii de a semna contracte de folosință gratuită a lăcașurilor de cult cu statut de monument istoric direct cu fiecare comunitate religioasă în parte. De asemenea, Parlamentul R. Moldova ar urma să adopte un act normativ prin care să permită retrocedarea averilor confiscate ilegal Mitropoliei Basarabiei odată cu ocuparea teritoriului dintre Prut și Nistru de către armata sovietică.

De cealaltă parte, în cazul comunităților religioase care dețin acte de proprietate asupra construcțiilor ecleziastice cu statut de monument istoric, statul ar trebui să le recunoască dreptul de proprietate și în cadrul procesului de delimitare a bunurilor, acest drept să fie intabulat pe numele fiecărei comunități religioase în parte. În situația în care aceste comunități religioase nu dețin acte de proprietate, transmiterea bunurilor în proprietate se poate face prin lege sau prin hotărâri judecătorești de constatare a dreptului de proprietate în urma folosirii îndelungate a bunului imobil, în baza probelor indirecte (acte din arhivă privind construcția bisericii), dar și în virtutea faptului că aceste biserici nu au fost deținute niciodată de către stat în proprietate în baza unui act translativ de proprietate.

Concluzie

În perioada țaristă și cea interbelică, majoritatea comunităților și-au edificat biserici din piatră, lemn sau alte materiale de construcție prin mijloace financiare proprii și colecte publice. Aceste imobile au aparținut cu drept de proprietate Comunităților religioase până la invazia sovietică în Basarabia, când noua putere a naționalizat *de facto* toate edificiile și bunurilor de cult, în special bisericile ortodoxe și bunurile acestora. Totuși, actele legislative prin care comunitățile religioase au fost lipsite de orice drepturi de dispoziție asupra propriilor imobile, nu erau adoptate de organele legislative ale RSSM. În fapt, așa numita naționalizare a bisericilor a fost făcută tacit, în baza unor acte normative ale RSFSR, fără a fi extinse și pe teritoriul RSSM încorporat prin rapturile teritoriale din 1940 și 1944. Astfel, nu a existat niciodată un act de naționalizare sau translativ de proprietate asupra imobilelor ecleziastice. În consecință, după declararea Independenței R. Moldova, statul nou creat nu putea de-

veni de fapt sau de drept proprietar al acestor biserici, așa cum se autoconsideră astăzi în lipsa unui temei de drept. În atare împrejurări, autoritățile Republicii Moldova au datoria de a recunoaște tuturor comunităților religioase dreptul de proprietate asupra bisericilor cu statut de monument istoric, pe care le-au construit fiecare comunitate în parte pe parcursul ultimilor două sute de ani din mijloace financiare proprii, fapt care va asigura principiul separării bisericii de stat, dreptul de proprietate, independența bisericii naționale față de alte interese străine țării noastre dar și libertatea de gândire, conștiință și religie prin crearea premiselor revenirii comunității religioase în sânul Mitropoliei Basarabiei, fără repercusiuni negative asupra membrilor și conducătorilor acestor entități religioase.